

Mara Moravec, zaščitna (medicinska) sestra

IRENA KERŠIČ

V oddaji Pričevalci na RTV Slovenija je bil 12. 3. 2024 intervju z gospo Marijo (Maro) Moravec, ki je februarja 2024 praznovala 102. rojstni dan. Vitalna, odkrita in posebej zanimiva pričevalka je s prodornimi besedami in iskrenimi čustvi odstrla pogled do preteklih in zdajšnjih časov. Hudomušno je povedala: »Mama je bila iz bogate družine, oče je bil pa lep.«

Mara Moravec je bila učenka prvega vpisa v šolskem letu 1945/47 dvoletne Šole za zaščitne sestre v Ljubljani. Vedno je rekla, da je medicinska sestra, tako kot vse njene kolegice iz njene in naslednjih generacij. Njena sošolka Maruša Šolar si je še pred nekaj leti prizadevala, da bi se srečali v Petelinju in poklepetali. Komunikacijo po telefonu je namreč motila zopna naglušnost, povedati pa sta si imeli zelo veliko.

Z Darinko Klemenc sva gospo obiskali na njenem domu, vendar ne tudi videli. Na kljuki sva ji pustili knjigo Zaščitne sestre s prijaznimi pozdravi in kontaktne podatke. Gospa Mara Moravec se je zvečer oglasila po telefonu, presrečna zaradi podarjene knjige in nesrečna zaradi izgubljenega obiska.

Pred domačo hišo Mare Moravec v Petelinju pri Pivki (Fotografija in vir: Darinka Klemenc)

Želimo ji še vrsto prijetnih, družabnih, varnih, hudomušnih in zdravih let.

Vir:

RTV Slovenija, Jože Možina (2024, 12. marec). Pričevalci: Mara Moravec. Retrieved April 4, 2024 from <https://365.rtvlo.si/arhiv/pricevalci/175029364>

Predmetnik in učno gradivo ljubljanske sestrške šole do leta 1945

BOR ZAVRL

Sestrška šola že od samega začetka ni veljala za lahko šolo. Svojim učenkam je nalagala veliko dolžnosti in obveznosti.

Neki novinar je ob obisku šole zapisal: »Teško je reči, ali so učenci v kateri drugi strokovni šoli zaposleni bolj kakor te gojenke« (Anon, 1942a). Šolanje je zahtevalo veliko vložnega truda in odrekanja, saj je bil urnik zelo zapolnjen, učenke pa so imele le malo prostega časa.

Ob predstavitvah šole pa so novinarji tudi opozarjali, da je to strokovna šola in ne pripravljavnica na zakon, kakor so bile nekatere gospodinjske šole (Anon, 1942b). V članku je predstavljen predmetnik ljubljanske sestrške šole od ustanovitve pa do konca druge svetovne vojne ter učno gradivo, ki so ga učenke uporabljale pri učenju.

Med razvojem je ljubljanska sestrška šola do leta 1945 imela različno dolžino trajanja izobraževanja. V prvem obdobju je bila usmerjena v ozko strokovno območje in je trajalo eno leto, v drugem obdobju se je izobraževanje podaljšalo na dve leti in je bilo še vedno monovalentno. V tretjem, najdaljšem obdobju, pa je šola postala splošna, polivalentna in podaljšala izobraževanje na tri leta. Predmetnik se je v skladu s temi tremi obdobji spreminjal in dopolnjeval. Med šolanjem v vseh treh obdobjih pa so se zvrstili teoretični in praktični predmeti. Učenke šole so v dopoldanskem času opravljale praktični

del izobraževanja po raznih ustanovah in bolniških oddelkih ter na terenu, v popoldanskih urah pa so imele predavanja, teoretični del izobraževanja, ki so se zavlekla tudi do noči. Ob zaključku posameznih predavanj pa so učenke imele izpite, ustne ali pisne (Anon, 1942a). V nadaljevanju bo predstavljen predmetnik eno-, dve- in triletno sestrške šole.

Predmetnik enoletne šole, ki je imela monovalentni program, je bil usmerjen na področje otroške nege in socialne zaščite mater in otrok. V enem letu šolanja so se spoznale z naslednjimi teoretičnimi predmeti: splošna anatomija in fiziologija; splošna higiena; telesni in duševni razvoj deteta od poroda do pubertete; higiena in nega zdravega dojenčka; higiena malega deteta; higiena šolskega deteta; nega bolnega deteta; higiena žene s posebnim ozirom na materinstvo; tuberkuloza in boj zoper njo; venerične bolezni in boj zoper nje; alkoholizem in boj zoper njega; organizacija zaščite dece in dotična zakonodaja;

Državna bolnica v Ljubljani s sestrsko šolo v Zavodu za socialno-higiensko zaščito dece (označen s zvezdico nad njim). Izsek iz razglednice, poslana leta 1924. Hrani Bor Zavrl.

zakonodaja o zavarovanju delavcev s posebnim ozirom na mater in dete; temeljni pojmi o zdravstveni zakonodaji, državni ustavi in ureditvi države.

Praktični pouk pa je potekal v Zavodu za socialno-higiensko zaščito dece v Ljubljani na vseh njegovih oddelkih (Uradni list narodne vlade SHS v Ljubljani, 1923).

V kasnejši dvoletni šoli je bil predmetnik podoben oz. je vključeval vse, kar je v enoletni šoli, se je pa razširil. Povečalo se je število teoretičnih in praktičnih predmetov oz. ur predmetov.

Predmetnik v prvem letniku dvoletne šole so sestavljali naslednji teoretični predmeti: splošna anatomija in fiziologija; bakteriologija, epidemiologija in dezinfekcija; splošna higiena; telesni razvoj in higiena dojenčka; higiena žene s posebnim ozirom na materinstvo; nauk o obvezilih in obvezah in nauk o instrumentih; nauk o zdravilih; gospodinjstvo I. del; organizacija zaščite dece in dotična zakonodaja I. del.

Predmetnik v drugem letniku: telesni razvoj in higiena male dece; telesni razvoj in higiena šolske dece; duševni razvoj dece od rojstva do pubertete; nega bolne dece; osnovni pojmi pedagogike; o sestreskem poklicu; tuberkuloza in boj zoper njo; venerične bolezni in boj zoper nje; alkoholizem in boj zoper njega; obrtna higiena; prva pomoč ob nezgodah; gospodinjstvo II. del; organizacija zaščite dece in dotična zakonodaja II. del; zavarovanje delavcev s posebnim ozirom na mater in dete; temeljni pojmi o državni ustavi, ureditvi države in o zdravstveni zakonodaji.

Praktični pouk so učenske opravljale v Zavodu za socialno-higiensko zaščito dece v Ljubljani (v štaciji za dojenčke in matere; posvetovalnici za matere; polikliniki; mlečni kuhinji; kuhinji za odrasle; gospodinjstvo); v Šolski polikliniki; v Bolnici za ženske bolezni s porodnišnico; v Splošni bolnici v Ljubljani (infekcijski, kirurški in interni oddelek). V dveh letih so opravile 23 tednov praktičnega pouka. Med velikimi počitnicami, ki so trajale dva meseca, so učenske opravljale prakso, počitnice pa so veljale le za teoretične predmete. So pa med njimi lahko vzele dva tedna dopusta. Tudi štirinajstredneve velikonočne in božične počitnice so veljale le za teoretični pouk. (Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, 1927).

Obdobje triletnega šolanja je prineslo korenito spremembo v usmerjenosti šole. Do spremembe podaljšanja trajanja šole je prišlo zaradi poenotenja vseh sestreskih šol v tedanji državi. Program je postal polivalenten, usmerjen v več zdravstvenih področij in zaščitne sestre niso bile več strokovnjakinje ozko usmerjenega področja, temveč so pridobile

širše splošno znanje za delovanje v zdravstvu. S tem sta po mnenju dr. Dragaša šola in Slovenija izgubili specialne izobražene dečje zaščitne sestre, ki so bile v začetku res zelo potrebne (Dragaš, 2014). Pridobila pa je teoretično bolj opolnomočeno zaščitno sestro za delo v preventivnem in tudi kurativnem zdravstvenem varstvu. Predmetnik triletna šole se je močno razširil in vključeval vse potrebne predmete za delo splošne zaščitne sestre. Šolanje v triletni šoli lahko razdelimo na pripravljalni tečaj, ki je trajal nekaj mesecev in tri letnike.

Med pripravljalnimi tečajem (3 mesece, po letu 1937 pa 5 mesecev) so učenske spoznale teoretične predmete: biologijo; fiziko; kemijo; anatomijo in fiziologijo; etiko sestre; osebno higieno; državni jezik. Ter s praktičnim izobraževanjem: osnove negovanja bolnikov; osnove prehrane in kuhanja. Vaje so potekale v šolski demonstracijski sobi, bolniških oddelkih in šolski kuhinji. (Službeni list, 1931).

Kasneje so v predmetnik dodali še: zgodovino sestristva; gospodinjstvo; nego bolnikov in bolniško službo; osnove patologije; narodno zgodovino ter praktični pouk iz gospodinjstva (Službeni list, 1938).

V prvem letniku (trajal je 11 mesecev) so se učenske srečale z naslednjimi teoretičnimi predmeti: notranje bolezni; kirurške bolezni; prva pomoč; živčne in duševne bolezni; nauk o zdravilih. Praktični del je obsegal: negovanje internih bolnikov; negovanje kirurških bolnikov; dietno kuhanje, in sicer skupaj 8 mesecev.

V drugem letniku (trajal je 11 mesecev): razvoj zdravega otroka in otroške bolezni; porodništvo in ženske bolezni; higiena; nalezljive bolezni; bakteriologija; kožne in venerične bolezni; bolezni oči. Praktični del iz negovanja zdravega in bolnega otroka; negovanja porodnice in negovanja bolnika z nalezljivo boleznijo. Skupaj 10 mesecev praktičnega pouka.

V tretjem letniku (trajal je 10 mesecev): socialna medicina; epidemiologija; zakonodaja (splošna in zdravstvena); osnove pedagogike in psihologije; zgodovina sestristva. Praktično iz: socialnomedicinsko delo sester in bolniška administracija. Praktične vaje so potekale devet mesecev in dva tedna. (Službeni list, 1938).

Šolanje se je zaključilo z diplomskim izpitom na koncu tretjega letnika. Diplomski izpit je sestavljal pisni in ustni del. Pisni del izpita se je opravljal en teden pred ustnimi izpiti pod nadzorom upravnika šole. Ustni izpit pa se je opravljal pred komisijo, ki so jo sestavljali: predstavnik ministrstva za socialno politiko in narodno zdravje, upravnik šole in učitelj (Službeni list, 1931; SI_ZAL_LJU/0728 Šola za medicinske sestre Ljubljana).

Zanimivo je omeniti, da naj bi se v zadnjem letniku sestrske šole, v petem semestru, učenske razdelile »na bodoče obiskovalne skrbstvene sestre in sestre za bolniško službo«. Prve naj bi se v šestem semestru usmerile v izobraževanje za delo v »socialnomedicinskem delu«, tj. preventivnem zdravstvenem delu, druge pa v bolniški službi. Zaradi tega naj bi se tudi praktični pouk v šestem semestru delil. Delo na terenu za preventivno smer oz. delo v bolnišnicah. (Službeni list, 1938). V literaturi in arhivskem gradivu o ljubljanski šoli te delitve ni opaziti. Niti se zaščitne sestre, vsaj ne civilne, v bolnišnicah do leta 1945 praktično niso zaposlovale. Je pa ta način dela znan iz zagrebške šole, kjer so civilna dekleta načeloma izbirala preventivno smer, redovnice, ki so se šolale, pa bolnišnično (Dugac, 2015).

Učenske so vsa leta pridobivale ocene iz teoretičnih in praktičnih predmetov. Za teoretične predmete so imele po končanih predavanjih ustne ali pisne izpite. Tudi praktični pouk so sestavljala predavanja. Predavale so sestre učiteljice. Večji del pa je bil namenjen praktičnemu delu. Pri praktičnem delu so ocenjevali vedenje, marljivost in praktično usposobljenost (SI_ZAL_LJU/0728 Šola za medicinske sestre Ljubljana). Učenske so praktično izobraževanje opravljale na oddelkih kurativnih zdravstvenih ustanov, največ v Splošni bolnici v Ljubljani in v preventivnih zdravstvenih ustanovah pod okriljem Higienskega zavoda v Ljubljani (Šolska poliklinika, Dečki dom, počitniške kolonije, terenske akcije).

Šola je za vsako učenko posebej vodila dokument, imenovan Potrdilo frekvence, kjer so bili zabeleženi vsi predmeti in ob njih podpis predavateljev, ki je izkazoval opravljene predmete (Bufon, 2023). Kasneje pa so vodili Kroniko, knjigo, nekakšno redovalnico, kjer so beležili vse ocene, predavanja in praktično izobraževanje, ki ga je posamezna učenka opravila (SI_ZAL_LJU/0728 Šola za medicinske sestre Ljubljana).

Predmeti	Podpis predavateljev
Splošna anatomija in fiziologija in biologija	
Splošna higiena (bakteriologija, epidemiologija in dezinfekcija) in osebna higiena	
Telesni in duševni razvoj deteta	
Higiena in nega zdravega dojenčka	
Higiena matere (predložek) deteta	
Higiena bolnega deteta	
Nega bolnega deteta, na splošno in po boleznih	
Higiena žene s posebnim ozirom na materinstvo	
Tuberkuloza in boj zoper njo	
Venerične bolezni in boj zoper nje	
Alkoholizem in boj zoper nje	
Organizacija zaščite dece in dotična zakonodaja	
Zakonodaja o zavarovanju delavcev s posebnim ozirom na mater in dete	
Temeljni pojmi o zdravstveni zakonodaji, državni ustavi in ureditvi države	
Nauk o obvezilih in obvezah in nauk o instrumentih	
Nauk o zdravilih in nauk o instrumentih	
Gospodinjstvo	
Osnovni pojmi pedagogike in psihologije	
O osebnem pooblaščenju na otrokovo oceno	
Prva pomoč ob nezgodah	

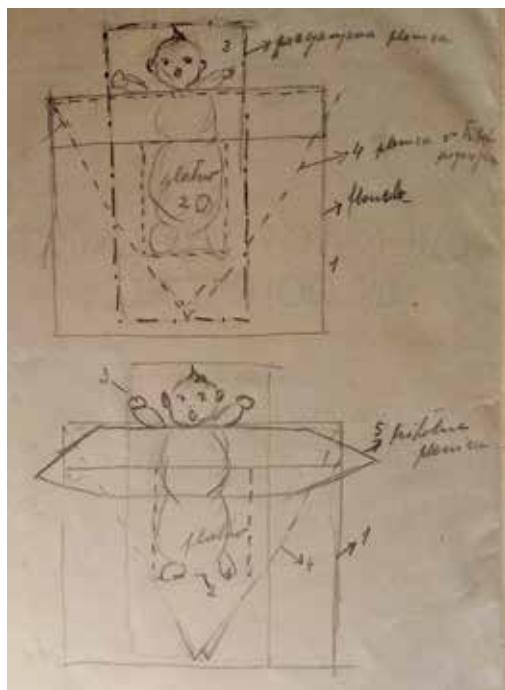
Potrdilo frekvence s popisom predmetov in podpis predavateljev za učenko Zdenko Velušček. Hrani družina Bufon.

Del predpisanih knjig kot učbenikov na Bolničarski šoli. Dragaševe knjige so bile namenjene tudi zaščitnim sestram. Fotografija: Bor Zavrl. Hrani Bor Zavrl.

Ena od oblik pouka so bile tudi ekskurzije. Teh ni bilo veliko. Ohranjeni so podatki za šolsko leto 1934/35. V aprilu, maju in juniju so imeli ekskurzije v Deško vzgajališče v Ponovičah pri Litiji, Mestno klavnico, Tobačno tovarno, Gluhonemnico v Ljubljani, Zagreb, Ogljed vodovoda v Klečah pri Ljubljani in ogled mestnega zavetišča za onemogle v Ljubljani (Higienski zavod, 1936). V šolskem letu 1936/37 pa so si ogledale Banovinsko kmetijsko-gospodinjstvo šola na Mali Loki. Vodil jih je dr. Ivo Pirc (Žibert, 2011).

Prva leta delovanja je šola najemala šolski inventar in učila. Pozneje so nakupili najnujnejše, a je bilo to zaradi omejenih financ nezadostno. Izpopolnili so tudi knjižnico. Pri strokovnih predmetih so uporabljali za poučevanje slike iz anatomije, nege otrok in higijene. Za demonstracijo anatomije pa tudi mlaže – mavčne odlitke delov telesa. Pri praktičnem delu v demonstracijski sobi pa so uporabljali pravi pribor, pripomočke in stvari za nego, instrumente in podobno (SI_ZAL_LJU/0728 Šola za medicinske sestre Ljubljana). V pomoč so jim bile tudi lutke dojenčkov, na katerih so se učile, pa tudi različne

Skica neznane učenke na prazni strani knjige dr. Dragaša o negi dojenčkov. Fotografija: Bor Zavrl. Hrani Bor Zavrl.

fotografije oz. slike, na katerih je prikazano pravilno rokovanje z otroki in podobno. To je razvidno iz številnih fotografij, objavljenih v knjigi Zaščitne sestre (Berkopec & Keršič, 2023).

Predavatelji so snov predavali in podajali na način, ki jim je najbolj ustrezal. Pri tem jih je pogosto motilo, da učenke niso sledile predavanju, saj so si snov morale zapisovati. To ne bi bilo potrebno, če bi za predmete obstajali učbeniki oziroma skripte. Odsotnost le-teh je pomenila, da morajo učenke vsa predavanja zapisovati po nareku. Ob tem pa niso bile popolnoma osredotočene na predmet in predavanje ni potekalo tako kakovostno in tekoče. S problemom pomanjkanja učbenikov so se soočale vse sestrske šole v državi, ne le ljubljanska (Grkovič-Janovič, 2015).

Doslej še nisem naletel na učbenike ali skripte sestrske šole. V svoji zbirki imam ohranjeno tipkano skripto iz leta 1940 z naslovom Delo operacijske sestre z dodatkom o negi kirurških bolnikov. Predmet je predaval dr. Blumauer Robert, najverjetneje pa skripta izvira iz ljubljanske Bolničarske šole. Predavatelj pa je predaval tudi na sestriški šoli. Morda so podobno skripto pripravili tudi na Šoli za zaščitne sestre. Kar nekaj knjig o otroški negi, prehrani in vzgoji je napisal tudi ravnatelj sestrske šole dr. Bogoljub Dragaš. Da je knjiga lahko postala učbenik oz. je bila za to primerna, je morala potrditi oblast. Med Dragaševimi knjigami so bile naslednje potrjene kot učbeniki na Bolničarski šoli v Ljubljani: Prehrana in dietetična kuhinja, 1938; Otrok v prvem letu, 1938; Otrok v predšolski dobi, 1931; Otrok v šolski dobi, 1937 ter Tehnika in metodika splošne nege bolnikov, 1937. Prav zadnje je avtor namenil študentom medicine, zaščitnim in bolniškim sestram ter bolničarjem. Zaščitne sestre v svojih predgovorih pogosto omenja in jim namenja svoje knjige, v eni je zapisal, da knjiga obravnava »najvažnejše praktične potrebe za matere, zaščitne sestre in sestre-negovalke ter za vse, ki se pečajo z nego, vzgojo in rejo otrok« (Dragaš, 1938). Skoraj gotovo so se iz njih učile tudi učenke sestrske šole.

V njegovih knjigah, ki jih imam v svoji zbirki, je v eni ohranjena tudi skica iz predmeta nege otroka, ki si jo je očitno narisala nekdanja lastnica knjige za lažje razumevanje snovi. V knjigi Ane Zlate Dragaš o njenem očetju dr. Bogoljubu Dragašu so objavljene tudi skice, ki jih je verjetno oče načrtoval za svoje knjige ali pa uporabljal za predavanja in razlage v šoli ali za katero od higienskih razstav. Torej so učenke kot nekakšen učni pripomoček uporabljale tudi skice in risbe.

V dvajsetih in tridesetih letih prejšnjega stoletja je izšlo kar nekaj knjig z zdravstveno, higiensko in medicinsko tematiko. Namenjene so bile širši populaciji. Z njimi so širili, krepili in utrjevali zavedanje in spoznanja o omenjenih tematikah. Morda so po njih segale tudi učenke sestrske šole, saj so nekatere med njimi napisali tudi avtorji, ki so jim na šoli predavali.

S pregledom predmetnika enoletne, dvoletne in triletna šole se lepo vidi prehod oz. potreba po bolj izobraženem kadru oz. širši izobrazbi. Z razvojem šole in širitvijo predmetnika so zaščitne sestre imele možnost širše in poglobljene izobrazbe za delo na zdravstvenem področju. Zanimivo je njihovo praktično usposabljanje v kurativnih ustanovah, čeprav naj prvotno ne bi delale na tem področju. Morda to opraviči dejstvo, da so bile sestrske šole namenjene: »za pripravlanje in usposabljanje obiskovalnih skrbstvenih sester za socialno-higienske naprave in socialno-medicinsko delo kakor tudi za pripravlanje glavnih sester za strokovno nego bolnikov po bolnicah in za nadzorstvo nad dečjimi negovalkami

Del zbirke knjig z zdravstveno tematiko iz dvajsetih in tridesetih let prejšnjega stoletja. Med avtorji tudi predavatelji na sestriški šoli. Fotografija: Bor Zavrl. Hrani Bor Zavrl.

in bolničarji (bolničarkami) in nad vzdrževanjem reda po teh napravah« (Službeni list, 1938). Morda bi jim, če vzpona zaščitnih sester ne bi prekinila druga svetovna vojna, uspelo vstopiti v kurativno zdravstveno varstvo? Med šolanjem so se zaščitne sestre srečale s šolskimi predmeti, ki so jim dajali teoretično in praktično znanje za delo v zdravstvu. Kljub pomanjkanju učnih pripomočkov oz. učbenikov je šoli uspelo izobraziti zdravstvene delavke, ki so si med prebivalstvom vsako leto pridobile večje zaupanje in priljubljenost. S pridobljenim znanjem so predstavljale legitimno zdravstveno delavko s posebnim poslanstvom.

Literatura in viri:

- Anon, 1942a. O šoli za zaščitne sestre in njihovi vzgoji. Slovenski dom 12. 6. 1942: 3.
- Anon, 1942b. V šoli za zaščitne sestre. Slovenski narod 23. 3. 1942: 4.
- Berkopec, M. & Keršič, I., 2023. Zaščitne sestre. Ljubljana: Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije-Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije, pp. 40–200.
- Dragaš, AZ., 2014. Prim. dr. Bogo Dragaš: zdravstveno, socialno in prosvetno delo. Celje-Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba, pp. 10–62.
- Dragaš, B., 1938. Pomoč novorojenčku in dojenčku: s 108 slikami. Ljubljana: Jugoslovanska tiskarna, p. 3.
- Dugac, Ž., 2015. O sestram, siromašnim in bolesnim: Slike socialne i zdravstvene povijesti međuratnog Zagreba. Zagreb: Srednja Europa, pp. 3–36.
- Grkovič-Janovič, S., 2015. Sestrinska riječ: Između sućuti i dužnosti. Zagreb: Medicinska naklada, Škola narodnog zdravlja »Adrija Štampar«, pp. 55–336.
- Higienski zavod, 1936. Poročilo Higijenskoga zavoda v Ljubljani in njemu podrejenih higijenskih ustanov v Dravski banovini za leto 1935. Ljubljana: Higienski zavod, p. 24, p. 29, pp. 38–40, pp. 43–65.
- Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine, 1931. Zakon o strokovnih šolah za pomožno osebje v socialni in zdravstveni službi. Ljubljana: 21. 2. 1931, 3(13): pp. 270–275.
- Službeni list Kraljevske banske uprave Dravske banovine, 1938a. Uredba o spremembah in dopolnitvah določb zakona o strokovnih šolah za pomožno osebje v socialni in zdravstveni službi z dne 13. nov. 1930. Ljubljana: 22. 1. 1938, 9(7): pp. 37–40.
- Uradni list ljubljanske in mariborske oblasti, 1927. Pravilnik šole za sestre v zavodu za socialno-higiensko zaščito dece v Ljubljani. Ljubljana: 5. 1. 1927, 9(2), pp. 5–6.
- Uradni list narodne vlade SHS v Ljubljani (1923). Pravilnik in učni načrt. 17. 11. 1923, 105, pp. 1–2.
- Žibert, C., 2011. Banovinska kmetijsko-gospodinjstvo šola na Mali Loki pod vodstvom šolskih sester: 1930-1945. Trebnje: Knjižnica Pavla Golje, p. 85.
- Bufon, 2023. Korespondenca in dokumentacija o Zdenki Velušček. Kopije hrani avtor.
- SI_ZAL_LJU/0728 Šola za medicinske sestre Ljubljana, t. e. 12, 14, 15. Zasebna zbirka avtorja.